

МІСЦЕ ШАХРАЙСТВА СЕРЕД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

PLACE OF FRAUD OF CRIMES AGAINST PROPERTY (CRIMINOLOGICAL ASPECT)

Давиденко В.Л.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу шахрайства шляхом порівняння з іншими злочинами проти власності. Розглядаються кількісні показники злочинів проти власності, що мають найбільш питому вагу до загальної кількості вчинених злочинів проти власності. Визначені загальні ознаки корисливих злочинів та відмінні ознаки шахрайства. Наведені матеріали судової практики. Зазначені основні заходи запобігання шахрайству.

Ключові слова: шахрайство, корисливі злочини, злочини проти власності, обман, зловживання довірою, злочинець, потерпілий.

Стаття посвящена кримінологическому анализу мошенничества путем сравнения с другими преступлениями против собственности. Рассматриваются количественные показатели преступлений против собственности, имеющие наибольший удельный вес к общему количеству совершенных преступлений против собственности. Определены общие признаки корыстных преступлений и отличительные признаки мошенничества. Приведены материалы судебной практики. Определены основные меры предупреждения мошенничества.

Ключевые слова: мошенничество, корыстные преступления, преступления против собственности, обман, злоупотребление доверием, преступник, потерпевший.

The article is devoted criminological analysis fraud by comparison with other crimes against property. Considers quantitative indicators of crimes against property, with the greatest proportion of the total number of crimes against property. Identified common features acquisitive crime and fraud features. The material will jurisprudence. The main measures to prevent fraud.

Key words: fraud, acquisitive crimes, crimes against property, fraud, breach of trust, the criminal, the victim.

Найбільший показник в структурі сучасної злочинності України залишається за рівнем злочинів проти власності. В 2010 році було вчинено 318 216 злочинів проти власності (питома вага до загальної кількості злочинів складає 63,5%), в 2011 році – 339 326 злочинів (питома вага – 65,8%). Аналізуючи показники попередніх років, можна зазначити, що доля злочинів проти власності є високою і майже незмінною.

Небезпечність злочинів проти власності, важливість її охорони кримінально-правовими засобами визначається тим, що вона є найважливішою соціальною цінністю: нормальне функціонування відносин власності забезпечує стабільність всієї економічної системи, підвищення добробуту народу [1].

Злочини проти власності, наприклад, такі як крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, умисне знищення або пошкодження майна тощо становлять групу злочинів корисливої спрямованості. У кримінологічній теорії загальнокримінальними корисливими злочинами зазвичай називають злочини проти власності, які вчиняються у формах прямого незаконного заволодіння чужим майном з корисливих мотивів, з метою безпідставного збагачення за рахунок чужого майна, а також без використання суб'єктами свого становища. Даний вид злочинів характеризується єдністю таких сутнісних ознак:

- предметом злочинного посягання є чуже майно, право на майно або дії майнового характеру;

- умисна форма вини та наявність корисливого мотиву;

- злочини вчиняються поза сферою господарської діяльності та без використання винним свого службового становища [5, с. 74].

Серед злочинів проти власності перше місце за кількістю вчинених злочинів займає крадіжка. В 2011 році було зареєстровано 277 598 крадіжок, у тому числі 24 930 крадіжок було вчинено із квартир.

Грабежів було зареєстровано 24 930, розбоїв – 3 715, вимагань – 599.

Як свідчить статистика, третє місце в структурі злочинності проти власності за кількістю вчинених злочинів займає шахрайство. Так, в 2011 році було зареєстровано 24 058 шахрайств, а в 2010 році – 24 879 [3].

Привертає особливу увагу те, що кількість шахрайств за часи незалежності України дуже стрімко зростає. Наприклад, в 1994 році було зареєстровано 11 536 шахрайств, в 2004 році – 15 233, в 2006 році – 16 160. Спостерігається збільшення на 52 % шахрайств в 2011 році у порівнянні з 1994 роком.

Погоджуємось з думкою науковців-кримінологів, що дійсні розміри шахрайства ще набагато більше, тому що воно є високолатентним злочином. Серед обставин, що сприяють зростанню латентності шахрайства, виділяються три основних: а) небажання громадян звертатися до правоохоронних органів з заявою про вчинення у відношенні них шахрайства; б) недооцінка правоохоронними органами суспільної небезпеки цього посягання, у тому числі тих його видів, що вчиняються професійними шахраями; в) недоліки статистичного обліку шахрайства [6, с. 8].

Крім того, до причин латентності даного злочину є складність фіксації та доказування факту вчинення злочину.

Шахрайство відноситься до ненасильницьких корисливих злочинів загальнокримінальної спрямованості. Згідно ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України шахрайство є заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [2].

Дослідження кримінально-правових і кримінологічних аспектів шахрайства здійснені у працях Ю.М. Антоняна, Г.М. Борзенкова, О.І. Гурова, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, М.Й. Коржанського, О.В. Лисодеда, П.С. Матишевського, В.Р. Мойсика, М.І. Панова, А.О. Пінаєва, Л.В. Багрій-Шахматова, В.В. Вандишева, Т.В. Варчук, В.В. Василевича, Г. Гентига Ю.Л. Заросинського, Ю.Ф. Іванова, С.С. Косенко, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.В. Кулакової, І.Г. Куца, В.С. Мінської, Є.М. Моїсєєва, О.М. Мойсюка, Г.І. Піщенка, В.Я. Рибальської, Д.В. Рівмана, А.Л. Ситковського, В.О. Тулякова, В.Є. Христенка та багатьох інших науковців. Однак динаміка зросту кількості скоєних злочинів, передбачених статтею 190 КК України, вказує на необхідність подальшого кримінологічного дослідження розглядаємого злочину. Метою статті є визначення місця шахрайства серед інших злочинів проти власності шляхом порівняння кількісних показників злочинів проти власності, що вчиняються найбільше, надання кримінологічної характеристики злочину, який розглядається, та зазначення загальних ознак корисливих злочинів і відмінних ознак шахрайства.

Найбільша кількість злочинних посягань учиняється проти приватної власності громадян. Шахрайство здебільшого вчиняється професійними злочинцями, а також у складі групи.

В кримінології розрізняють такі види шахрайства: 1) *побутове*, яке здійснюється епізодичне, як правило, одинаками у досить примітивних формах; 2) *професійне*, вчиняється частіше організованими групами в сфері грального бізнесу, продажу фальсифікату, обманним заволодінням квартирами тощо; 3) *фінансове*, відноситься переважно до сфери економіки та господарських відносин.

Майже у 85 % предметом злочину шахрайство є гроші, цінні речі, іноді нерухомість.

Останнім часом шахраї, використовуючи інформаційні інтернет-ресурси, виманюють у довірливих громадян значні кошти на різні «благодійні» цілі та потреби, а також надаючи псевдопослуги і здійснюючи продаж фальсифікованого товару. Широкого розповсюдження набули аферисти-цілителі, лікарі тощо. Постійно змінюють і удосконалюють свою злочинну майстерність і телефонні шахраї.

Вікова характеристика свідчить про найбільшу криміногенність осіб віком 18-24 роки, а також у цілому шахраїв молодіжного віку (18-29 років).

Їхня частка серед інших вікових категорій засуджених за шахрайство перевищує 65%. Це переважно особи зі стійкою антигромадською спрямованістю,

не пов'язані шлюбними та іншими соціально-корисними зв'язками і ролями. Їх відрізняє глибока неповага до суспільства, перекручене розуміння моральних підвалин, зневажливе ставлення до існуючих поруч з ними членів суспільства. Проте своє негативне ставлення до оточуючого їх середовища; шахраї намагаються приховувати, уникати конфліктних ситуацій, що виявляється у їх витонченій хитрості, удаваності і здатності до перевтілення. Зовнішньо – це комунікабельні, говіркі люди, спроможні швидко залучити до себе увагу інших людей, зацікавити їх, увійти в довіру, зробити приємне враження надійної або потрібної людини [6, с. 10].

Маючи достатньо виражені інтелектуальні і волевові риси характеру, багато з них стають на шлях професійної злочинної діяльності, перетворюючи її в стиль життя і спосіб одержання основного джерела існування.

До психологічного портрету шахрая-професіонала також слід додати такі якості, як кмітливність, гнучкість, спостережливість, інтелектуальна ініціативність, цілеспрямованість, схильність до ризику та авантюризму, балакучість, контактність, артистизм, здатність керувати людьми, психологічний та інтелектуальний вплив на свідомість і волю людей.

Шахраї не застосовують в своїй злочинній діяльності агресивні або насильницькі дії, або погрозу таких дій, фізичний чи психологічний тиск. Їх дії спрямовані на те, щоб потерпілий – власник, володільць, особа, у віддані або під охороною якої знаходиться майно – добровільно передав майно або право на майно винній особі. Своєї мети злочинець досягає шляхом обману чи зловживання довірою.

Обман як спосіб шахрайського заволодіння чужим майном чи придбання права на таке майно полягає у повідомленні потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки потерпілого, з метою введення в оману потерпілого.

Зловживання довірою полягає у недобросовісному використанні довіри з боку потерпілого: для заволодіння чужим майном чи правом на нього винний використовує особливі довірчі стосунки, які склалися між ним та власником чи володільцем майна. Такі стосунки можуть виникати внаслідок особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, зовнішньої обстановки, цивільно-правових або трудових відносин, соціального статусу винного чи інших осіб тощо [4, с. 535].

Аналізуючи матеріали судової практики, можна зазначити, що майже у 60 % шахраї шляхом обману та зловживання довірою пропонують потерпілим особам надання послуг, не маючи при цьому наміру на їх надання. Так, наприклад, 1.11.2013 року Червонозаводським районним судом м. Харкова була розглянута кримінальна справа (№ 646/10036/13-к), за результатами розгляду якої було встановлено, що винна особа під приводом надання послуги металево-пластикових вікон, не маючи справжніх намірів на надання даної послуги, діючи з корисливих спо-

нукань, шляхом обману та зловживання довірою потерпілої, склав недостовірний договір від імені ТОВ, бланк якого відшукав і розпечатав у глобальній мережі Інтернет, не будучи працевлаштованим на підприємстві ТОВ, завододів грошовими коштами останньої у розмірі 2100 грн. З місяця скоєння злочину з викраденим зник, розпорядившись ним на свій розсуд.

В багатьох випадках шахраї не обирають конкретну жертву, а створюють ситуацію, при якій довірливі люди добровільно передають їм своє майно, і їх може бути невизначена кількість. Прикладом цього є розміщення шахраями на інтернет-сайті інформації про благодійні фонди, які збирають грошові кошти на допомогу хворим. Однак справжніми намірами злочинців є заволодіння чужими коштами в свою користь.

Нерідко в якості жертви шахраї обирають неповнолітню особу, використовуючи її природню довірливість. Так, 16.07.2013 року Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області, розглянувши кримінальну справу (№ 346/3798/13-к), встановив, що уродженка с. Борщів, неодружена, непрацююча, з неповною середньою освітою, перебуваючи на території навчальних закладів, тричі скористалася наївністю малолітніх дівчаток, які самовільно віддали їй золоті сережки після того, як вона пообіцяла, що вони матимуть нові та краці. Після цього здала золоті вироби до ломбарду, а отримані від цього кошти витратила на власні потреби.

Надаючи характеристику особі-шахрая, слід зазначити, що майже 60% осіб, які були визнанні винними у скоєнні злочину, передбаченому статтею 190 КК України, ніде не працювали і були неодружені.

В порівнянні з іншими злочинами проти власності можна зазначити, що для злочинної діяльності при шахрайстві характерним у більшості випадках є створення самим злочинцем ситуації, що сприяє вчиненню злочину, пролонгації прийнятого рішення, наявність постійної установки на вчинення злочину. Також постійні зміни в соціальному житті суспільства породжують нові види шахрайства та впливають на злочинну кваліфікацію.

Заслуговує особливій уваги особа, яка є потерпілою від дій шахрая. Як вже було зазначено вище, це особа, яка добровільно передає злочинцю своє майно або право на майно, що перебуває в омані, викликаній діями шахрая.

Згідно з дослідженнями, які проводилися К.Л. Поповим, серед жертв шахрайства жінки становили 51,3%, чоловіки – 48,7%. Але це співвідношення не є однаковим для різних видів шахрайства. Звертає на себе увагу певний зв'язок між розподілом жертв за статтю і розміром заподіяної злочинної шкоди. Якщо від злочинів, якими було заподіяно шкоду в сумі до 500 грн., чоловіки постраждали у 40-42% випадків, то жінки серед жертв становили 58-60%. У випадках, коли завдана шкода перевищувала 500 грн., чоловіків серед жертв було 58%, жінок – 42%. Жінки-шахраї вибирають в якості своїх жертв переважно осіб жіночої статі (67%), а при скоєнні злочину чоловіками серед жертв переважають особи чоловічої статі (55%). За соціальним статусом серед жертв шахрайства найчисельнішу групу становлять службовці (близько 37%), безробітні громадяни складають 20,5%. Значну частку становлять також кваліфіковані робітники – 13,4% (чоловіки – 79%, жінки – 21%), студенти і учні – 12% (в переважній більшості чоловічої статі), пенсіонери – 8,5% (дві третини – жінки), близько 4% складають приватні підприємці (з них жінки – 28,5%) [7, с. 15].

У зв'язку із значним збільшенням кількості вчинених злочинів, передбачених статтею 190 КК України «Шахрайство», питання проведення попереджальних та профілактичних заходів стає більш актуальним. Вони повинні бути реалізовані на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. Окреме місце займає віктимологічна профілактика. Важливе місце в системі заходів віктимологічної профілактики шахрайства має зайняти інформаційно-виховна робота з населенням, що проводитиметься не лише з метою спрямування поведінки громадян у правове русло, але й для пропаганди моральності, роз'яснення змісту норм чинного законодавства: порядку укладання цивільно-правових угод, інформування про їх типові умови, відповідальності за їх порушення, про способи забезпечення виконання зобов'язань; пропагування серед громадян передбачених законом засобів захисту їх прав та інтересів [7, с. 17].

Підводячи підсумки, можна визначити, що, на жаль, шахрайство набирає обертів за кількістю скоєних злочинів. Шахраї розробляють та реалізують все нові форми та види злочинної діяльності. І це потребує адекватної превентивної реакції як з боку держави, її правоохоронних органів, так і з боку кожного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254К/96-ВР//ВВР України. – 1996. – № 30.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-Ш [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Статистика МВС України 2009–2012-9//Офіц. Сайт МВС України – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control>.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012 – 1316 с.
5. Кримінологія (Особлива частина) : навч. посіб. / кол. авторів Блага А.Б., Богатириєв І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг. ред. О.М.Бандурки. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 347 с.
6. Лисодед О.В. Кримінологічні проблеми шахрайства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінальне-виконавче право» / О.В. Лисодед – Х., 1999. – 17 с.
7. Попов К.Л. Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінальне-виконавче право» / К.Л. Попов – Київ, 2007. – 21 с.